

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЙОСИПЕНКО Оксана Миколаївна

УДК 1(091).3.(44)

**ФРАНЦУЗЬКИЙ ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМ:
КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ**

Спеціальність: 09.00.05 – історія філософії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник — кандидат філософських наук, доцент
ТРУБЕНКО Анатолій Іванович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри історії філософії

Офіційні опоненти — доктор філософських наук
ЛЯХ Віталій Васильович,
Інститут філософії імені Г.С.Сковороди
НАН України, провідний науковий
співробітник,

кандидат філософських наук
КУШАКОВ Вячеслав Юрійович,
Міжнародний фонд "Відродження",
координатор програм.

Провідна установа — Національний університет "Києво-Могилянська академія",
гуманітарний факультет.

Захист відбудеться "21" червня 1999 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 по захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) філософських наук у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (252017, м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "20" травня 1999 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських
наук, доцент

Діденко В.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. За останні десятиліття українська філософська думка переживає безпрецедентний в своїй історії процес переосмислення та трансформації. Тривалий час, починаючи з 30-х років ХХ ст., єдність філософської традиції підтримувалась незалежними від філософії та філософів методами, шляхом примусу з боку політичної влади. Тому з відмовою останньої від контролю над філософським дискурсом, в пострадянській філософії утворився певний вакуум, зумовлений відсутністю політично незаангажованої потреби в філософуванні, яка тільки і може підтримувати філософську традицію. Цю пустку намагаються заповнювати переважно перекладами та некритичним наслідуванням світових філософських джерел. Проте, просте переймання чужорідних традицій не здатне підтримати вітчизняне філософування. Для цього потрібне критичне осмислення світового філософського досвіду на основі вітчизняної традиції.

Наведені міркування і стали мотивом того, що дисертант, зацікавившись філософією французького постструктуралізму обрав жанр історико-філософського дослідження, яке дозволило критично проаналізувати комплекс постструктуралістських ідей в межах вітчизняної академічної філософської традиції, послуживши, цим самим, вивченню в останній спосіб підходу до сучасної зарубіжної філософії.

Французький постструктуралізм, як чільний постмодерністський напрям, є сьогодні однією із найпопулярніших та найрезонансних філософських течій. Поза тим епатажним та поздоровому провокаційним потенціалом, якій завжди пробуджує в культурі смак до філософування, вона привертає увагу своїм досвідом вирішення актуальних для української філософії питань. Французький філософський дискурс традиційно розвивається в межах соціальних та політичних проблем, активно черпає імпульси для свого розвитку з духовного життя суспільства. Французький філософський дискурс включає досвід мистецького та літературного авангарду, політичної боротьби та наукових досягнень. Цей досвід є важливим для нас з точки зору власного розуміння предмету філософії, її завдань та ролі в житті людини та суспільства. Такої ролі, яка б не дублювала науку чи інші форми самоусвідомлення суспільства, але давала змогу розкрити можливості, закладені в природі самої думки. Приклад філософії французького постструктуралізму в цій справі є показовим. Філософські дослідження тут завжди носять характер міждисциплінарних, влітаються та використовують досвід суміжних дисциплін, що і дозволяє їм виконати найголовнішу функцію філософії, яка полягає в проблематизації стилю та самих форм мислення, в критичній роботі думки по подоланню сталостей та очевидностей, але не ціною відкидання або руйнування будь-яких ідей або уявлень, а завдяки трансформаціям кордонів, які покладені думкою в самій же думці і можуть бути зміненими тільки нею самою. Наслідком цих зсувів є нова розмітка самого предметного поля мислення французьким постструктуралізмом, нова, нетрадиційна термінологія та методологія дослідження.

Цей досвід є особливо цінним для української філософії, по-перше, оскільки вона, в силу вище вказаних причин, втратила ідеологічно визначене місце загальнообов'язкової методологічної основи для інших, особливо, гуманітарних, наук і змушена знову шукати та відвойовувати своє місце як в системі функціонування наукового знання, так і вищої освіти; по-друге, тим, що сучасна українська філософська традиція повною мірою є спадкоємцем раціоналістичної філософії і проблема осмислення останньої є, по суті, проблемою виживання вітчизняного філософування взагалі по-третє, тим, що критичний багаж французького постструктуралізму може бути застосований до аналізу проявів тоталітаризму не лише у філософії, а, також, у політиці, науці, ідеології і т.ін.

Ступінь розробленості проблеми. Специфіка французького філософування є такою, що головними дослідниками та критиками філософських теорій є самі автори та їхні опоненти-сучасники, оскільки кожна філософська праця, книга, доповідь, стаття є еле-

ментом постійно діючої дискусії. Тому перша розробка та критика розглядуваних в дисертації проблем здійснена тими ж філософами, що їх ставлять та розвивають. Так, творчість Фуко широко аналізується в працях його сучасників Ж.Дерріда, Ж.Дельоза, Р.Барта, Ж.-Ф.Ліотара, творчість Дерріда — в роботах М.Фуко, Р.Барта, Ю.Крістевої, Ф.Лаку-Лабарта, творчість Дельоза — в роботах П.Клоссовскі, М.Фуко, Ж.Бодрійара та ін. Незважаючи на критичний пафос, що є необхідним елементом цих дискусій, вони залишаються дискусіями внутрішніми. Критика здійснюється виключно з позицій тієї філософії, яку учасники дискусії намагаються створити і яка для стороннього дослідника є чимось неявним, мовчазно присутнім, експлікація чого повинна бути необхідним елементом аналізу ззовні, з позицій іншої філософської культури та традиції.

У вітчизняній літературі (під якою ми будемо розуміти не тільки українських авторів, а ту філософську традицію, яка конституювалась у другій половині ХХ ст. в межах СРСР на основі радянського марксизму) можна виділити два періоди.

Перший — це 70-80 роки, період знайомства, перших перекладів та перших досліджень, які намагались витворити спільну мову для порозуміння між двома наскільки різними філософськими традиціями. Саме в цей період виник інтерес та була створена база для вивчення творчості сучасних французьких філософів. Автори того періоду намагались, переважно, виробити методологію для оцінки постструктуралізму та постмодернізму в цілому з власних позицій. Сюди можна віднести роботи Н.Автономової, Л.Філіпова, М.Рикліна, В.Малахова, Т.Кліменкової та ін.

Другий період — це 90-ті роки, коли були відкинуті офіційні філософські канони та став можливим безпосередній контакт між філософіями та філософами (наприклад, приїзд Ж.Дерріда в Моск-ву в 1990 р.), що спричинило вибух інтересу до сучасної французької філософії. На сьогоднішній день перекладені на російську мову майже всі значні твори М.Фуко, меншою мірою — Ж.Дельоза та Ж.Дерріда. Роботи, присвячені цим авторам, аналізують переважно мовну та літературознавчу проблематику (І.Ільїн, Г.Косіков, О.Ванштейн, Д.Руденко, С.Мегентесов), політологічну та пов'язану з проблемами влади (О.Шевченко, О.Соболь), епістемологічну проблематику (В.Малахов, М.Маяцкій) — і це правомірно, оскільки ці проблеми складають позитивний потенціал творчості французьких постструктуралістів.

Аналіз сучасної феноменологічної, психоаналітичної, епістемо-логічної проблематики, яка є важливою складовою постструктуралістських стратегій, представлений в працях відомих українських філософів — Є.Бистрицького, І.Бичка, Б.Головка, С.Кримського, А.Лоя, С.Лук'янця, В.Ляха, М.Поповича, Є.Причепія, О.Соболь, В.Табачковського та ін.

Проте стрижневим, направляючим началом оригінальних постструктуралістських побудов є філософсько-критична проблематика, оскільки спроба побудувати новий спосіб організації тексту, письма, функціонування літератури, нових епістемологічних схем є намаганням побудувати їх на нових філософських засадах. Саме цьому аспекту французького постструктуралізму приділяється, на наш погляд, недостатня увага, за винятком хіба що концепції деконструкції Ж.Дерріда, яка стала сьогодні загальновідомим символом філософської критики, в той час як філософсько-критичний потенціал М.Фуко та Ж.Дельоза, що не конституюваний в якомусь певному концепті, залишається погано розробленим.

Актуальність та недостатня розробленість в українській традиції визначили вибір теми дисертаційного дослідження. Обираючи темою дослідження проблему репрезентації дисертант намагався не просто звернутись до стрижневої проблеми, але знайти у філософії постструктуралізму ту точку, в якій постструктуралісти прагнуть не тільки позбутися недоліків минулого, але й піти далі своїх попередників.

Метою дослідження є визначення поняття репрезентації, традиційної метафізики та трансцендентальної філософії, виявлення філософських можливостей та обмеженості

репрезентативної моделі, а, також, нових горизонтів мислення, що відкриваються через подолання метафізики та репрезентації.

Відповідно до мети дослідження були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати поняття репрезентації та показати репрезентативний характер класичної метафізики та трансцендентальної філософії;
- проаналізувати прояви репрезентації в різних видах людської діяльності: науці, соціальній практиці, моральних стосунках та ін.;
- розкрити знакову специфіку репрезентації як подвоєного представлення;
- проаналізувати засадничі концепти репрезентативної моделі, що виступають засобами обмеження того, що може увійти в простір мислення через представлення;
- розглянути концепти відмінності, сингулярності, події, що створюють базу для подолання репрезентативного способу мислення;
- визначити способи критики репрезентативного мислення, до яких вдаються М.Фуко, Ж.Дерріда та Ж.Дельоз, з'ясувати засади цієї критики та нові можливості, які вона відкриває для розвитку філософської думки.

Теоретичне значення — в дисертації здійснено цілісний аналіз основоположних концептів філософії французького постструктуралізму: тексту, письма, деконструкції, рознесення, сліду, археології та генеалогії, епістемі, дискурсу, диспозитиву, влади-знання, відмінності, повторення, трансцендентальності, сингулярності, бажання, шизоаналізу та ін. Аналізуються типи філософської критики та їх евристичні можливості, які використовуються для подолання мета-фізичного, репрезентативного способу мислення. На основі цілісного аналізу феномену французького постструктуралізму, оцінюється його роль в сучасній філософській думці, значення для європейської філософської традиції взагалі та можливість використання його досвіду у вітчизняному філософуванні.

Практичне значення — основні положення дослідження можуть бути використані для підготовки лекційних та семінарських занять при вивченні курсу зарубіжної філософії, в подальших наукових дослідженнях, присвячених структуралістській (постструктуралістській) проблематиці та її представникам, матеріяли дисертації — для складання словника історичної філософської термінології.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у виявленні критичної проблематики французького постструктуралізму, що дає змогу адекватно зрозуміти позитивний потенціал цього напрямку та оцінити його як цілісну філософську доктрину.

Основні елементи **наукової новизни** дослідження конкретизуються в **положеннях, що виносяться на захист**:

— з'ясовано, що специфіка критики французьким постструктуралізмом класичної філософії (що розуміється Дерріда, Дельозом та Фуко як давня університетська традиція, позначена іменами Платона, Арістотеля, Декарта, Канта, Гегеля, Гуссерля) полягає у виявленні її репрезентативного підґрунтя. Репрезентація носить концептуальний характер і є таким способом організації мислення, коли будь-який його продукт виступає результатом процедури логічного опосередкування через співвіднесення з підставою-ідентичністю. Підставою може бути ідентичність платонівської ідеї-як-моделі, до-вершеність і незмінність Божественного буття, суб'єктивна ідентичність декартівського, кантівського або гусерлівського типу.

— Виявлено, що специфіка репрезентативного способу мислення визначається системою обмежень. Все, що включається в простір репрезентації, відповідає чотирьом основним вимогам: ідентичності в концепті, аналогії в судженні, опозиції в предикаті та схожості в сприйнятті. Зародки всіх чотирьох моментів містяться в платонівському розумінні ідеї-як-моделі, що дозволяє твердити про платонічні витoki репрезентації. Те, що залишається за межами репрезентації — це сама відмінність, яка починаючи з Арістотеля, стає концептуальною відмінністю і мислиться на підставі ідентичності (ідеальної або суб'єктивної) та за критерієм схожості. Ставлення до відмінності виступає

для французького постструк-туралізма індикатором репрезентативного (класичного) мислення.

— Обгрунтовано, що теоретичним уособленням репрезентації в філософії для французького постструктуралізму виступають традиційна метафізика, трансцендентальна філософія та психоаналіз. Основні проблеми, з якими стикаються ці напрямки (напр., *cogito* та немислимого, *ratio* та трансцендентального обмеження, логічного кола в обгрунтуванні, неможливості вилікувати безумство і т.ін.) виникають внаслідок репрезентативних обмежень думки. Дослідження французьких постструктуралістів дозволяють виявити репрезентативну зумовленість не тільки певних філософських напрямків, але й новоєвропейських наук та соціальних практик.

— Обгрунтовано, що стратегія французького постструктуралізму полягає в подоланні обмеженості репрезентативної думки. При цьому Дерріда, Дельоз та Фуко спираються на традицію плюральності мислення, представлену стоїками, Спінозою, Ніцше, К'єркегором, Бахтінім, а також, досвідом сучасної світової літератури. Ці зусилля мають на меті створення нового, недогматичного образу думки, що не протистоїть життю, як споглядання-дії, не локалізується в формах теоретичних побудов науки, філософії та моралі і не підкоряється жодній формі суб'єктивної ідентичності — *cogito*, *ratio* або самосвідомості. Така думка, залишаючись раціональною, стає відкритою для "гранічних" досвідів безумства, смерті та бажання і здатною помислити власну історію. Концепти змісту та події Дельоза, генеалогії думки Фуко та деконструкції Дерріда підсумовують пошуки французького постструктуралізму в цьому напрямку.

— Обгрунтовано, що критика французьким постструктуралізмом репрезентативного способу мислення є здійсненням проекту іманентної критики думки, але ця критика постає як опозиція трансцендентальній та іманентній критиці Канта та Гегеля. Підставою цієї опозиції виступає різниця в розумінні поняття трансцендентального та природи думки в класичній філософії і у французькому постструктуралізмі. Відмінність розглядається Фуко та Дельозом як принцип трансцендентальності та рушійна сила думки, що не зводиться більше до духу або розуму. Критика репрезентації з позиції філософії відмінності, що наслідує ніцшеанську генеалогію, дозволяє думці звернутись до своїх історичних та, водночас, трансцендентальних витоків.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є основні принципи історико-філософського аналізу: 1) комплексність підходів; 2) повнота дослідження; 3) аналіз витоків та генези проблем; 4) порівняльний аналіз ідей провідних філософів-постструктуралістів; 5) аналіз динаміки змін етапів творчості досліджуваних мислителів; 6) аналіз взаємних впливів та рецепцій інших філософських вчень. Ці принципи історико-філософського дослідження дозволили виявити стрижневу філософсько-критичну проблематику у французькому постструктуралізмі, яка задає умови для трансформації проблем мови, письма, історії та влади в новому, нетрадиційному вимірі.

В роботі з текстами загальнометодологічну основу склали надбання герменевтичного, феноменологічного та системно-структурного методів.

Апробація дослідження. Головні напрямки дисертаційного дослідження, його концептуальні ідеї та положення були предметом обговорення на засіданні кафедри історії філософії та на науково-теоретичних семінарах для аспірантів філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Робились доповіді на днях науки філософського факультету Київського університету 1993, 1994 рр. та на днях науки Національного університету "Києво-Могилянська академія" 1999 р.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів та висновків. Перший розділ містить два параграфи, другий та третій — по три параграфи. Логічна структура роботи визначається порядком вирішення поставлених завдань. Перший розділ розкриває генезу постструктуралістської проблематики, показує її історичну та культурно-

філософську зумовленість; другий розділ присвячений виявленню критичного підґрунтя французького постструктуралізму, сформованого імпліцитним зв'язком останнього з тим, чому він себе протиставляє; третій розділ аналізує зумовленість позитивної постструктуралістської проблематики критичними трансформаціями, здійсненими на тілі класичної метафізики, трансцендентальної філософії та психоаналізу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі ставиться проблема дослідження, визначається його предмет, мета, завдання і методологія, обґрунтовується актуальність та теоретичне значення теми дисертації.

В першому розділі "*Французький постструктуралізм: причини виникнення та загальна проблематика*", який композиційно складається з двох параграфів, аналізується проблема співвідношення структуралізму та постструктуралізму з точки зору тих типів мислення, які вони уособлюють, і дається визначення постструктуралізму як самокритики структуралізму. Можливість жорсткого розмежування структуралізму і постструктуралізму, модерну та постмодерну видається доволі проблематичною: постструктуралізм, постмодерн може визначатись лише типологічно, лише в своєму загальному вигляді як спроба вирішення проблем, що завели Модерн (структуралізм) в глухий кут, як намагання подолання того типу мислення, що зумовлює постановку цих проблем, а не як дещо принципово нове, що заперечує та відкидає весь попередній культурно-філософський досвід. На думку дисертанта, постструктуралізм треба оцінювати саме за результатом трансформацій традиційного для філософії способу мислення, з точки зору того, чи можна мислити по-старому після зсувів, здійснених постструктуралізмом на проблемному полі класичної філософії. Так, ствердження Ж.Дерріда проблем мови та письма як предметів філософського мислення є відповіддю постструктуралізму на поставлену трансцендентальною філософією проблему про можливість раціональності та її історії; аналіз М.Фуко владного характеру знання є результатом інфляції концепції помилки в класичній метафізиці та неможливості вирішення в рамках філософії суб'єкту проблем несвідомого, історії думки, а також здійснення радикальної філософської критики; дельозівське конституювання трансцендентального простору без трансцендентального суб'єкту є, на наш погляд, досить успішним продовженням феноменологічних пошуків Гуссерля та критичних зусиль Хайдеггера і Ніцше. Таким чином, як підкреслюється в дисертації, зрозуміти оригінальні концепти постструктуралізму та його іноді екзотичні побудови можна, лише виходячи з його критичної спрямованості та маючи на увазі, що його концепти завжди протиставляються певним структуралістським, феноменологічним, психоаналітичним, метафізичним і т.ін. концептам. Критика і є сутнісним зв'язком постструктуралізму з тим, чому він себе протиставляє.

Загальна проблематика постструктуралізму визначається модифікацією проблемного поля структуралізму, яка здійснюється в наступних основних напрямках:

— відбувається вихід за межі лінгвістичної реальності структуралізму в політичну реальність (Фуко), текстову реальність (Дерріда), онтологічну реальність Бажання (Дельоз);

— знанню відмовляється в статусі об'єктивності, гарантом якого в структуралізмі виступало поняття структури, за допомогою якого Леві-Стросс намагався вирішити проблему обґрунтування гуманітарного знання та зробити структуралізм "наукою наук";

— змінюється розуміння несвідомого — якщо структуралізм,

розміщуючи раціональну та логічно пізнавану структуру в несвідомому, мислив останнє по аналогії із свідомістю (Леві-Строссе) та зводив його зміст до того, що може бути вираженим у мові (Ж.Лакан), то постструктуралізм розглядає несвідоме як трансцендентальне поле Бажання, яке є реально продуктивним. Постструктуралізм відомий радикальною критикою фрейдівського психоаналізу та його лаканівського варіанту;

— на зміну структуралістському а-історизму приходить увага Дерріда до певних типів історизму і ствердження Фуко історичності як основної форми буття думки.

У другому розділі *"Критика простору "класичної репрезентації" в роботах М.Фуко та Ж.Дельоза"*, який композиційно складається з трьох параграфів, встановлюється співвідношення між поняттями класичної метафізики, репрезентації, доводиться, що в Новий час їх можна використовувати як синоніми та визначається (як іманентна) критика, що здійснюється французькими мислителями.

В параграфі першому *"Співвідношення репрезентації, метафізики та трансцендентальної філософії"* дається визначення метафізики як філософського способу мислення у теоретичній формі, що виходить з розділення буття істинного та не-істинного, сутності та існування і встановлює пріоритет першого над другим. В такому розумінні метафізика ідентифікується з першою філософією Арістотеля і розуміється як наука про основні принципи та начала всього сущого. Дисертантом виділяються такі риси класичної метафізики, як систематичність, дефінітивність, спрямованість на трансцендентне та спекулятивність. Під репрезентацією розуміється така організація мислення, яка продукує не цілісний образ предмету, але частковий образ, в який вже включено підставу його розділення і спосіб, яким воно було здійснене. Тому репрезентація — це завжди подвоєне представлення, яке містить у собі образ предмету з точки зору певного концепту одночасно із самим концептом. На матеріалі досліджень М.Фуко "світу класичної репрезентації" в "Словах та речах" та "Історії безумства в класичну добу" в дисертації доводиться, що представлення (репрезентація) — це не просто спосіб, яким предмет вводиться в простір думки, але і спосіб буття цього предмету. Тому неприпустимо плутати представлення з психологічним уявленням.

В дисертації доводиться, що в Новий час, коли підставою репрезентації стають суб'єктивні здібності людини, опосередкування стає обґрунтуванням і з'являється метод як процедура підкорення суб'єктивній ідентичності не тільки образу зовнішнього світу, але й усіх пізнавальних потенцій (пам'яті, уявлення та ін.) якійсь одній, "вищій" формі — розсудку, розуму або самосвідомості. Кантівська критика традиційної метафізики виявляє обмеження мислення саме як репрезентативного мислення, але, замінюючи метафізичні Сутності внутрішніми структурами суб'єктивності, вона дає новий поштовх розвитку репрезентативної думки. В трансцендентальній філософії від Канта до Гуссерля репрезентація не зникає — навпаки, вона набирає силу, вважає Дельоз.

В другому параграфі *"М.Фуко. Археологічний аналіз системи класичної репрезентації"* розкриваються основні напрямки критики французьким мислителем класичної раціоналістичної філософії. Це, по-перше, деконструкція суб'єкта, яку здійснює Фуко в "Словах та речах" — тема антропологічної критики, а, також, ствердження епістем як історичних а ргіогі культури, що зумовлюють конфігурацію пізнавального простору певної доби і, в тому числі, позицію індивіду, що пізнає; в "Історії безумства" — це розгляд феномену безумства як граничного людського досвіду, що не дозволяє людині залишатись незмінною і тому підриває її самоідентичність, самопрозорість та безперервність, що є конститутивними рисами трансцендентального суб'єкту. Але останній відіграє центральну роль у функціонуванні системи репрезентації, співвідносячи мислення та буття, сутність та існування, тіло та душу і т.ін. в безперервному просторі представлення. Тому деконструкція (дисоціація) суб'єкта є, водночас, руйнуванням репрезентації.

По-друге, Фуко показує, що репрезентація — це не тільки стиль філософування, але система мислення, яка формує образ класичної науковості. Репрезентація — це певна

настанова, що не локалізована в якомусь культурному продукті, а є продукуванням системи обмежень, які думка може сприймати як свої власні (Декарт, Кант), а може долати їх і, саме, на власних кордонах (Ніцше, Батай, Бланшо).

По-третє, Фуко виявляє, що сучасні психіатрія та психоаналіз зумовлені декартівським раціоналізмом — це їхній археологічний ґрунт. Тому претензії психоаналізу на те, що він є новим способом ставлення до безумства, що адекватно розуміє та може зцілювати його, Фуко вважає безпідставним. Археологічний аналіз, що дає вловити єдність, там де раніше бачили різницю, дозволяє Фуко здійснити ґрунтовну критику психоаналізу, яка була підтримана Ж.Дельозом.

По-четверте, виявляючи знаковий характер класичної репрезентації, що забезпечує буття останньої як подвоєного предтавлення, Фуко показує, як бінарний концепт знаку (як єдності означника/означального) імплікує всі ієрархічні опозиції метафізики, кожна з яких є лише прозорою оболонкою для другої, головної (сутність/існування; суб'єкт/об'єкт, порядок/хаос; мовлення/письмо та ін.). Ця думка Фуко була плідно розвинута Ж.Дерріда, що акцентував небезпечний характер знакової дуальності для всіх галузей, де застосовується такий знак.

Результати, які отримані М.Фуко в "Словах та речах" та "Історії безумства в класичну добу" є наслідком використання мислителем філософського методу, який сам Фуко називає археологічним і який полягає у виявленні історичних аргументів, зумовлюючих різні культурні досвіди, що не належать конституції трансцендентального суб'єкту, але є сукупностями дискурсивних та недискурсивних практик.

В параграфі третьому *"Критика Ж.Дельозом обмежуючого характеру репрезентації з позиції філософії відмінності"*, простежуються впливи генеалогії Ніцше, хайдеггерівської критичної онтології, стоїчної філософії становлення та лляйбніцевської ідеї можливих світів на формування критичного задуму Дельоза, а також, аналізуються напрямки, в яких цей задум здійснюється.

Дельоз розглядає репрезентацію в двох основних напрямках: по-перше, як спосіб мислення, що підмінює продуктивне ствердження реальної відмінності становлення порожною, нежиттєздатною абстракцією "чистого" Буття, здійсненого за допомогою подвійного заперечення становлення в житті та в думці. Відмінність редукується до заперечення на підставі ствердження схожості (ідентичності) і підмінюється протилежністю, аналогією та опозицією, які стають могутніми перевертнями відмінності.

— по-друге, як спосіб обґрунтування претензій думки на самодостатність та автономність. В цьому сенсі обґрунтовувати — це завжди обґрунтовувати репрезентацію. Дельоз виділяє три значення обґрунтування: 1) це операція віднесення до Того ж Самого; 2) це операція обґрунтування Ідентичності самодостатнім розумом; 3) це операція переводу теперішнього часу в репрезентацію у формі чистого минулого. Ідентичність як перший сенс обґрунтування і є платонівською Ідеєю. З появою на місці останньої суб'єктивної ідентичності (декартівське *cogito*, або гегелівська самосвідомість, кантівське *ratio*), репрезентація лише набирає силу. Обґрунтування стає самою її суттю, з'являється метод як не лише засіб підкорення будь-якої відмінності ідентичності, але і як засіб підкорення самої думки певній суб'єктивній здібності — здоровому глузду (*bon sens*), як єдиноможливому глузду, або загальнозначимому сенсу (*sens commun*), як фіксованій тотожності трансцендентального суб'єкту.

Обидва напрямки дельозівського аналізу репрезентації пересікаються, і це не дивно, оскільки метафізичне обґрунтування претензій думки на самодостатність та універсальність є, водночас, ствердженням цих ілюзій. Важливою заслугою Дельоза, на думку дисертанта, є те, що він деуалює хибне коло метафізичного доказу, показуючи, як обмежуючи постулати репрезентації виступають елементами власних обґрунтувань. Не дивно, також, що місцем перетину обидвох напрямів дослідження є платонівська Ідея,

оскільки, згідно з Дельозом, платонізм робить можливим світ репрезентації. Тут Дельоз зустрічається з Хайдеггером, який також визначає метафізику через платонізм.

Дельозівська та фукіанська критика, на відміну від кантівської критики, є антисуб'єктною і вона не обмежується гносеологічною проблематикою, але виходить в площину владних відносин (Фуко) та онтологічної реальності Бажання (Дельоз). Кантівські активні синтети свідомості замінюються у Дельоза пасивними синтезами не-свідомого, в якому вкорінена думка (Фуко). Підкреслення дійового характеру нерепрезентативної думки, розкриття думкою власних меж та, намагання, внаслідок цього, мислити інакше — це, на погляд дисертанта, поєднує проекти іманентної критики Фуко та Дельоза.

В розділі третьому *"Позитивний зміст критики"*, що містить в собі три параграфи, доводиться, що відкриття М.Фуко, Ж.Дельозом та Ж.Дерріда іншого простору філософування є наслідком критичної спрямованості їхньої думки, та показується, що таке розуміння філософії вкорінене в ніцшевській, і, ще глибше, у кантівській критиці. В параграфі першому *"Філософія Бажання Ж.Дельоза"* детально простежуються критичні витоки оригінальних дельозівських концептів трансцендентального, несвідомого, змісту, часу та ін. В дисертації підкреслюється, що філософія Бажання (чи, як її ще називають, філософія Становлення) французького мислителя є наслідком подолання репрезентативістських концепцій влади (Гоббса, Гегеля, Шопенгауера), де концепт Бажання виступає прямим наслідком ніцшевської волі до влади, з тією різницею, що занурюється в глибини несвідомого; введення Дельозом в філософію поняття трансцендентального, позбавленого будь-яких характеристик трансцендентальної суб'єктивності є спробою подолання репрезентативної обмеженості трансцендентальної філософії від Канта до Гуссерля, що мислить трансцендентальне по аналогії з емпіричним, та замикає умови породження об'єкту на обумовленому; дельозівський проект шизоаналізу є результатом критики психоаналізу, виявлення його метафізичних засад та спробою іншого — не репрезентативного — розуміння несвідомого.

Аналіз репрезентативного мислення, яке може "впізнавати" тільки "свої" відмінності, що узгоджені з формою "Я", та сприймає не-схожість, становлення як недиференційований хаос, Ніщо, дозволяє Дельозові виявити глибинну спорідненість традиційної метафізики та трансцендентальної філософії. Альтернатива: або суцільний потік становлення, позбавлений будь-якої відмінності, "повне безглуздя", або індивідуалізована (суверенна істота — Бог) чи високоперсоніфікована (в формі Я) відмінність — нездоланна в рамках репрезентації і потребує виходу мислення в інший простір — простір справжньої трансцендентальності, який не схожий на те, що він породжує. Вивчення "ранніх", власне критичних робіт Дельоза мовою оригіналу дозволило дисертантові зрозуміти та показати генезу поглядів французького мислителя, що суттєво розширює обрії розуміння позитивної програми останнього.

Аналіз поглядів Фуко, представлений в другому параграфі *"М.Фуко: проект генеалогії як філософської критики"*, мав на меті виявлення тем, що виникли як критичне заперечення основних постулатів класичної раціоналістичної думки, та, згодом, призвели до виникнення нових філософських побудов. На підставі цього критерію ми виділяємо в творчості Фуко три основні теми.

По-перше, це аналіз знання в термінах влади, що виходить із критики метафізичного концепту істини та має наслідком трансформацію поняття знання — в поняття дискурсу; уявлення про владу як репресивний механізм — в розуміння конститутивної, позитивної функції влади; поняття єдиної істини як вічного покликання думки — в поняття історичного режиму виробництва істини кожним суспільством, де співвідношення (ігри) істинного та хибного відображують не результати гносеологічних пошуків, але зумовлені широким колом владних відносин.

По-друге, це послідовна спроба десуб'єктивації знання, досвіду та влади.

По-третє, це стратегія створення нового, не догматичного образу думки. Вона пориває із підкоренням думки якійсь одній, "вищій", формі суб'єктивності (Cogito або ratio); із "правовим" розумінням стосунків між істиною та думкою, згідно з яким істина належить думці по праву; з авторитетом методу як такого набору рефлексивних процедур, що забезпечує думці досягнення істини; з протиставленням думки та життя. Фуко тісно пов'язує думку із десуб'єктивованим досвідом, коли будь-який досвід стає досвідом діючої думки, і називає цей принцип принципом нередукованості думки. Головним, на думку дисертанта, досягненням Фуко є те, що він розуміє думку як критичну діяльність по переступанню будь-якої, і, в тому числі, власної обмеженості. Наслідком цієї трансформації стало внесення в думку параметру історичності, оскільки виявлення обмеженості будь-якого утворення думки стає, водночас, історичним дослідженням. Історія і філософія тісно переплітаються в творчості Фуко, але його історія як генеалогія радикально відрізняється від традиційної історії, оскільки вона не є історією об'єктів (ідей, або уявлень), але історією проблем, проблематизацій, в яких історично конститууються певні досвіди думки (безумства, сексуальності, раціональності, суб'єктивності і т.ін.). Таким чином, як підкреслюється в дисертації, генеалогічний проект Фуко — це проект одночасно критичного та історичного аналізу утворень думки самою думкою, що намагається бути іншою. На підставі цього дисертантові здається правомірним визначити критику Фуко як іманентну критику.

В параграфі третьому *"Ж.Дерріда: від семіології до граматики"* нашим завданням було окреслити та проаналізувати предмет граматики, загальний зміст та напрямок деконструктивістської роботи, зрозуміти філософське значення граматики і деконструкції. На думку дисертанта, це завдання може бути зведене до того, щоб показати, що внесла трансцендентальна філософія і, в першу чергу, феноменологія Гуссерля, в теорію знаку, посприявши, тим самим, перетворенню семіології в граматику. В основі останнього лежить паралель, яку робить Дерріда між класичною метафізикою та класичною теорією знаку: класична метафізика виходить з опозиції мислення та реальності, а класична теорія знаку — з опозиції фонетичного та абеткового письма. В галузі теорії знаку Дерріда намагається зробити те ж саме, що робить Гуссерль в галузі метафізики. Дерріда відшукує семіологічний аналог "чистої свідомості" — тієї сфери, що не залежить ні від мислення суб'єкту, ні від предметного світу, яка, власне, і робить можливою зустріч мислення суб'єкту з предметами зовнішнього світу. Таким аналогом у Дерріда є сфера письма, що виступає ідеальною об'єктивністю і трактується не як засіб вираження змісту (напротивагу репрезентативній концепції), а як умова його мислення/мовлення взагалі. Звертаючись до такої роботи, як "Начала геометрії Гуссерля", Дерріда прослідковує феноменологічне обґрунтування того, що письмо, в якому конститууються ідеальні об'єктивності, є умовою будь-якої традиції — традиції історичної, традиції наукової.

Результати дисертаційного дослідження можна підсумувати у наступних висновках:

- * французькі філософи — М.Фуко, Ж.Дельоз, Ж.Дерріда — розглядають метафізику, трансцендентальну філософію та психоаналіз як філософське уособлення репрезентативного способу мислення;

- * вони виявляють, що репрезентація може функціонувати лише як система обмежень, оскільки вона є самообґрунтовуючим представленням, маніфестацією первісного змісту і в її простір входить лише те, що співвіднесене з підставою (ідентичністю) і виступає як її аналогія або специфікація;

- * безперечною заслугою Ж.Дельоза є виявлення обмежуючих механізмів функціонування репрезентації, які забезпечують ідентичність концепту, вилучаючи відмінність з думки, з чуттєвості, з Ідеї та з Буття та підміняючи її ідентичністю, схожістю, запереченням та аналогією.

Ж.Дельоз показує, що репрезентативне спотворення природи відмінності призводить до виникнення антиномій, нездоланих в межах метафізичного способу мислення — це антиномії конечності та нескінченності, Cogito та немислимого, ratio та трансцендентального обмеження та ін., які є цілковито антиноміями репрезентації, що створені протиріччям між її обмежуючим характером та прагненням до універсальності;

* Д.Дельоз деуалює хибне коло метафізичного доказу, коли репрезентативні обмеження виступають місцями "трансцендентальної ілюзії репрезентації" і те, що повинно обґрунтувати (підстава), виявляється зануреною у безпідставність і починає функціонувати як елемент власного обґрунтування (платонівська Ідея-як-модель, декартівське "Я мислю...", кантівські "умови досвіду" і т.ін.);

* М.Фуко виявляє знаковий характер репрезентативного мислення, а, також, обставину того, що в класичній (дихотомічній) моделі знаку відбивається, як в краплі води, всі проблеми метафізичного мислення. Метафізичні бінарні опозиції зумовлюють репрезентативний концепт знаку та, водночас, постійно відтворюються останнім. Ця лінія розвідок Фуко була плідно розвинута Ж.Дерріда, який, визнаючи наявність сутнісного зв'язку між метафізикою та семіологією і, відштовхуючись від здобутків феноменології Гуссерля, намагався спільною деконструктивістською стратегією подолати обидві;

* роблячи предметами своєї уваги "досвіди-на-межі" (досвіди безумства, смерті, сексуальності і т.ін.) Фуко десуб'єктивує досвід, знання, раціональність, владу та намагається створити новий образ думки, що є раціональною і, водночас, безсуб'єктою;

* десуб'єктивація мови, знання, раціональності і, врешті-решт, самого уявлення про трансцендентальність є загальним знаменником філософських стратегій французького постструктуралізму. Відмовляючись від схожості та аналогії як основних пізнавальних інструментів репрезентації, вони занурюють трансцендентальне в несвідоме, яке описується новими поняттями "сингулярності", "події", "часткового об'єкту", "номадичного розподілу" і т.ін.;

* постструктуралістське розуміння несвідомого зумовлює новий спосіб ставлення до проблеми нормативності людського мислення та поведінки, що дозволяє виробити непсихологічний та непсихіатричний підхід до психічних розладів. Відкриття сфери "чистої свідомості", що опосередковує мислячого суб'єкта та його мислення і відмова від уявлення про повне домінування суб'єкта над мисленням призводить до розмивання кордонів між "правильним" та "неправильним" мисленням, що дозволяє перейти до реального вивчення несвідомого, яке прирівнюється постструктуралістами до трансцендентального;

* постструктуралістська критика репрезентації є імманентною критикою думки самою думкою, причому остання розуміється як діюча, як така, що постійно мислить свою відмінність від того, чим вона не є і стверджує цю відмінність як позитивність. При цьому вона підходить до обмежень, зафіксованих в критеріях науковості, розумності, моральності як до власних самообмежень і намагається постійно долати їх та модифікувати. Покликання філософії Дерріда, Дельоз та Фуко вбачають у здійсненні критичних трансформацій кордонів думки у всіх сферах, де вона живе та функціонує.

Основні положення дисертації викладені в наступних публікаціях:

1. Критичні витоки основних концептів філософії Жіля Дельоза // К.: Знання, 1998. — 27 с. — 1,65 д.а.

2. До питання про витоки проблематики мови та письма у "Вступі" Ж.Дерріда на початку геометрії Е.Гуссерля // Придніпровський науковий вісник. Гуманітарні науки: філологія, педагогіка, історія, філософія. — № 111 (178), грудень 1998 р. — С. 7-16. — 0,5 д.а.

3. Досвід безумства як предмет археологічного аналізу в книзі М.Фуко "Історія безумства в класичну добу" // Придніпровський науковий вісник. Гуманітарні науки: історія, філософія. — № 109 (176), листопад 1998 р. — С. 9-18. — 0,5 д.а.

Йосипенко О.М. Французський постструктуралізм: критичний аналіз репрезентації.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 — історія філософії. — Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1999.

Дисертацію присвячено виявленню ролі та місця концепції репрезентації в критиці класичного способу мислення французьким постструктуралізмом. З'ясовується характер цієї критики, виявляється її евристичний потенціал та нові можливості, що відкриваються для думки, звільненої від репрезентативних обмежень.

Ключові слова: репрезентація, відмінність, сингулярність, подія, номадичність, генеалогія, археологія, деконструкція.

Йосипенко О.М. Французский постструктурализм: критический анализ репрезентации.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 — история философии. — Национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1999.

Диссертация посвящена выявлению роли и места концепции репрезентации в критике классического способа мышления французским постструктурализмом. Определяется характер этой критики, выявляется ее эвристический потенциал и новые возможности, открывающиеся для мысли, освобожденной от репрезентативных ограничений. Выбирая проблему репрезентации в качестве предмета исследования, диссертант стремился у тому, чтобы нащупать в философии постструктурализма ведущую, направляющую тему, определить точки её разрыва с классическим мышлением, выяснить происхождение основных концептов постструктурализма, составляющих его позитивный потенциал.

В диссертации выявляется специфика постструктуралистской критики классической философии. Под классической философией понимается давняя университетская традиция, отмеченная именами Платона, Аристотеля, Декарта, Канта, Гегеля, Гуссерля. Такой спецификой выступает выделение параметра репрезентативности как основы и, одновременно, механизма функционирования классического мышления и философствования. Репрезентация носит концептуальный характер и является таким способом организации мышления, когда любой его продукт выступает результатом процедуры логического опосредования через соотнесение с основанием — идентичностью. В качестве основания может выступать идентичность платоновской идеи-как-модели, совершенство и неизменность Божественного бытия, субъективная идентичность декартовского, кантовского или гуссерлевского типа. В диссертации рассматривается характер репрезентативного мышления, в пространство которого входит лишь то, что отвечает четырем основным требованиям: идентичности в концепте, апологии в суждении, оппозиции в предикате и сходству в восприятии. То, что остается за пределами репрезентации — это само различие, которое, начиная с Аристотеля, стаёт концептуальным различием и мыслится на основе идентичности и в соответствии с критерием сходства. Отношение к различию выступает для французского постструктурализма индикатором репрезентативного (классического) мышления.

Диссертантом обосновывается, что философскими воплощениями репрезентации для постструктуралистов выступают классическая метафизика, трансцендентальная философия и психоанализ. Основные проблемы, с которыми сталкиваются эти философские направления (напр., *cogito* и немислимого, *ratio* и трансцендентального ограничения, логического круга в обосновании, невозможности излечить безумство) возникают вследствие репрезентативных ограничений мысли. Исследования французских постструктуралистов позволяют выявить репрезентативный характер не только определённых философских направлений, но и новоевропейских наук и социальных практик.

В диссертации подчеркивается, что основная стратегия французского постструктурализма заключается в преодолении ограниченности репрезентативного мышления. При этом Деррида, Дельоз и Фуко опираются на традицию плюральности мышления, представленную стоиками, Спинозой, Ницше, Кьеркегором, Бахтиным, а также, опытом современной мировой литературы. Эти условия нацелены на создание нового, недогматического образа мысли, которая не локализуется в теоретических построениях морали, науки и философии, не подчиняется какой-либо одной форме субъективной идентичности — *cogito, ratio* или самосознанию. Такая мысль, оставаясь рациональной, становится открытой для “пограничных” опытов безумия, смерти, желания и способной помыслить собственную историю. Концепты смысла и события Дельоза, генеалогии Фуко и деконструкции Деррида подытоживают поиски французского постструктурализма в этом направлении.

В диссертации определяется характер постструктуралистской критики как имманентной критики мысли и акцентируется оппозиционность этой критики проектам трансцендентальной и имманентной критики Канта и Гегеля. В основе этой оппозиции лежит различие в понимании природы думки и понятия трансцендентального в классической философии и во французском постструктурализме. Различие рассматривается Фуко и Дельозом как принцип трансцендентальности и движущая сила мысли, которая не сводится более к разуму или духу. Критика репрезентации с позиций философии различия, наследующей ницшеанскую генеалогию, позволяет мысли обратиться к своим историческим и, одновременно, трансцендентальным истокам.

Ключевые слова: репрезентация, различие, сингулярность, событие, номадичность, генеалогия, археология, деконструкция.

Yosypenko Oksana Mukolaivna. French Post-Structuralism: the Critical Analysis of Representation.

The dissertation thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Science (degree in Philosophy). Speciality — 09.00.05 — History of Philosophy.

Kiev National University named after Taras Shevchenko, Kiev, 1999.

The thesis is dedicated to discovering the role and place of the conception of representation in French Post-structuralism's criticism of classical way of thinking. The author examines the character of the criticism, evaluates its heuristic potential and discusses the new possibilities that have opened for thought liberated from the representative restrictions.

Key words: representation, difference, singularity, event, genealogy, archaeology, nomadity, deconstruction.